

"לייק" לחינוך הציבורי: אקטיביזם במדיה החברתית, הורים ממעמד הביניים ומדיניות חינוך בישראל¹

אמית אביגור-אשל ויצחק ברקוביץ²

תקציר

המחקר הנוכחי מתמקד באקטיביזם של הורים ממעמד הביניים בזירת המדיניות הישראלית. בעשורים האחרונים, המשילות בחינוך הציבורי בישראל נעה בהדרגה ממודל סוציאל-דמוקרטי אל עבר מודל ניאו-ליברלי. שתי תנועות אינטרנטיות של הורים ממעמד הביניים נבחנות במאמר זה: "מחאת העגלות" של 2011 ו"מחאת הסרדינים" של 2014. ראשית, אנו בוחנים כיצד שתי המחאות הללו השתמשו במדיה החברתית כדי לקדם שינוי במדיניות חינוכית. לאחר מכן, אנו טוענים שניתן להשתמש במדיה החברתית כדי לקדם מדיניות המנוגדת למדיניות הניאו-ליברלית וגם כזו התומכת במדיניות זו בחינוך הציבורי. אנו מסכמים בדיון בהשלכות האפשריות של המדיה החברתית על אקטיביזם הורי בזירת המדיניות.

¹ קובץ זה הינו תרגום של המאמר הרשום מטה, אנא השתמשו ברישום המקורי בלבד לשם אזכור: Avigur-Eshel, A., & Berkovich, I. (in press). Who 'likes' public education: Social media activism, middle-class parents, and education policy in Israel. *British Journal of Sociology of Education*.

² תכתובת בנושא המאמר ניתן להפנות אל יצחק ברקוביץ, האוניברסיטה הפתוחה - izhakber@gmail.com

1. מבוא

פעמיים במהלך השנים האחרונות, הספרה הציבורית האינטרנטית (Tufekci, 2017) בישראל הפכה לזירה עבור ניסיונות גיוס של הורים פגועים ממעמד הביניים אשר מחו נגד מדיניות החינוך של הממשלה. "מחאת העגלות", 2011, הייתה נגד העלייה בהוצאות על חינוך בגיל הרך ועל טיפול בילדים; "מחאת הסרדינים", 2014, יצאה נגד העלייה במספר התלמידים לכל כיתת לימוד. נוסחו תביעות, כונסו הפגנות ואלפים השתתפו. הורים אקטיביסטיים, רובן נשים, הסתמכו במידה רבה על פלטפורמות של המדיה החברתית, בעיקר פייסבוק, כדי להשמיע את דרישותיהן ולארגן ולגייס תומכים.

להשתתפות של הורים מתייחסים בדרך כלל כתופעה מקומית: הורים לוקחים חלק בתהליכים הקשורים לבתי ספר או מסייעים להקים בתי ספר חדשים (Gofen and Blomqvist, 2014). נמצא שהורים ממעמד הביניים הם משתתפים חשובים, העושים שימוש במשאבים הנמצאים בידיהם כדי לקדם את האינטרסים והאג'נדה שלהם דרך אקטיביזם מקומי (Ball 1997; Posey-Maddox 2013; Matthews and Hastings 2016). חוקרים הפנו הרבה פחות תשומת לב לאקטיביזם טרנס-לוקלי, כלומר, להשתתפות הורית בזירת המדיניות המתאפשרת על ידי ההתפשטות של האינטרנט, ויותר מכך, על ידי ההתרחבות של המדיה החברתית, אשר מספקת הזדמנויות חדשות לאקטיביזם (Zuckerman, 2014).

המחקר על אקטיביזם חברתי אינטרנטי בתחום החינוך הוא דל (Berkovich, 2011), ולמיטב ידיעתנו, אקטיביזם הורי אינטרנטי לא זכה כלל לתשומת לב מחקרית. על כן, המטרה הראשונה של מחקר זה היא לחקור כיצד הורים ממעמד הביניים משתמשים במדיה החברתית כדי להשפיע על קביעת

מדיניות חינוך. בישראל, אקטיביזם במדיה החברתית מתרחש בזמן של מעבר מצורה אחת של ממשל³ בחינוך הציבורי לצורת ממשל אחרת. בעשורים האחרונים, ישראל עברה שינוי משמעותי, מחברה עם אוריינטציה סוציאל-דמוקרטית לחברה ניאו-ליברלית. ערכים ופרקטיקות ניאו-ליברליים זכו ללגיטימציה מוגברת בקרב הציבור הישראלי והניעו שינוי מדיניות בתחום החינוך לעבר מודל "פוסט-ביורוקרטי" המדגיש פחות ריכוזיות, ויותר בחירה אינדיווידואלית, הפרטה ותחרות (Avigur-Eshel, 2014; Berkovich, 2014). המטרה השנייה שלנו נובעת מתוך המציאות הזו. מחאה בעידן הניאו-ליברלי נתפסת בדרך כלל כאמצעי להתנגדות לניאו-ליברליזם, המאומצת על ידי קבוצות מדוכאות, כפופות, פריפריאליות ורדיקליות (למשל, Huke, Clua-Losada, and Bailey, 2015). אנו משתמשים בשתי המחאות כדי להראות שהורים ממעמד הביניים יכולים לקדם גם מדיניות אנטי ניאו-ליברלית וגם מדיניות פרו ניאו-ליברלית דרך אקטיביזם במדיה החברתית.

המאמר בנוי בצורה הבאה. ראשית, אנו סוקרים את הספרות על השתתפות הורית בחינוך הציבורי ועל הדרכים בהן המבנה המעמדי והמפנה הניאו-ליברלי השפיעו עליה. שנית, אנו בוחנים את העלייה של אקטיביזם במדיה החברתית דרך שתי השקפות של התאוריה של תנועות מחאה: גיוס משאבים ומסגור. שלישית, אנו מספקים רקע על מערכת החינוך, ההשתתפות של הורים ועל המבנה המעמדי בישראל. רביעית, אנו מציגים את שתי המחאות ודנים בסוגיות מתודולוגיות. חמישית, אנו משווים את השימוש בפייסבוק כמשאב וכאמצעי למסגור דרישות בין שני המקרים.

³ Howlett (2009, p. 76) מגדיר צורת ממשל כמקבץ, של יעדים וכלים ממשלתיים מועדפים, שהינו בעל הגיון בסיסי ספציפי.

2. השתתפות הורית בחינוך הציבורי: תפקידים, מעמד ואידיאולוגיה

השתתפות הורית בחינוך מתרחשת בשלוש זירות: (א) בתוך בתי ספר, דרך השתתפות בקבלת החלטות בבתי הספר; (ב) בין בתי ספר, דרך הקמת בתי ספר חדשים וחדשניים; ו(ג), ומעל לבתי ספר, דרך ניסיון להשפיע על מדיניות. הזירה הראשונה נשלטת על ידי גישה של יצירה משותפת, כשהורים חוברים למדינה ולוקחים חלק מהאחריות על תהליך החינוך תחת מדיניות חינוכית קיימת (Gofen and Blomqvist, 2014). בזירה הבין-בית-ספרית, הורים לוקחים גישה מתנגדת יותר ודוחים את החוזה החברתי עם המדינה, מסרבים להתיישר עם המדיניות החינוכית הקיימת, ומעדיפים לצאת ממסגרות החינוך הציבורי הקיימות ולתפוס פיקוד בעצמם על ניהול החינוך (Gofen, 2012). בזירה ה"על-בית-ספרית", הורים הופכים לאקטיביסטיים, מעודדים או מתנגדים לנושאי מדיניות בתוך הספרה הציבוריות והפוליטית. מרבית המחקרים על השתתפות הורית מתייחסים לאחת משתי הזירות הראשונות ושמים דגש על מעורבות לוקאלית. נדיר למצוא מחקרים המתייחסים לזירה ה"על-בית-ספרית", השמים דגש על הארגון הטרנס-לוקאלי של קולקטיבים הוריים (למשל, Fuchs and Fuchs, 1994).

השתתפות הורית בכל זירה לא יכולה להיות מובנת ללא התייחסות למעמד ולהקשר הניאו-ליברלי בו שקועים היחסים בין המעמדות. מחקרים מסוימים הראו שבתי ספר מייצרים הבדלים בהשתתפות לאורך קווים מעמדיים (למשל, Fine, 1993); אחרים שמו דגש על השימוש של הורים במשאבים העומדים לרשותם (למשל, Ball, 1997). שתי הפרספקטיבות מצביעות על אחוזי השתתפות נמוכים בקרב מעמד הפועלים ומסוגלות גבוהה של הורים בלקיחת צעדים אקטיביים. הסקירה העדכנית של Matthews and Hastings (2013) על

אקטיביזם של מעמד הביניים מציעה כי דרך פרו-אקטיביות, חברי מעמד הביניים, גם כפרטים וגם כקולקטיב, מסוגלים להסב משאבים מדינתיים משירותים ציבוריים כדי לשרת את האינטרסים שלהם. השפעה זו, עם זאת, תלויה במידה מסוימת במדיניות ובהקשר החברתי.

המפנה לעבר מודל מדינתי ניאו-ליברלי הגדיר מחדש את היחסים בין מעמד לבין בתי ספר. התלות הגוברת בשוק ובהיגיון השוק והצמצום של שירותי רווחה (Benski et al., 2013) הם הרקע שמולו הורים ממעמד הביניים אימצו צורות פרו-אקטיביות יותר של פעולה בזירות התוך-בית-ספריות והבין-בית-ספריות (Posey-Maddox, 2016). חלק מפעולות אלו, כמו גיוס תרומות לבית הספר, תרמו באופן פעיל לניאו-ליברליזציה של בתי ספר (Posey-Maddox, 2016). בקרב הורים ממעמד הפועלים, חלק החלו לתמוך בפתרונות מבוססי שוק, כמו תכניות שוברים לבתי ספר (voucher schools). אך כפי שטען Pedroni, זו לאו דווקא תוצאה של הפנמה של עקרונות ניאו-ליברליים, אלא פעולה ש"מושרשת במאבקים קולקטיביים על חלוקת משאבים ואוטונומיה תרבותית, הפועלת בצירים של גזע (ומעמד)" (Pedroni, 2006, 276).

יזמים ניאו-ליברליים בקרב האליטה הפוליטית קידמו אינדיווידואליזם, בצורה הכי בולטת דרך שיח של העצמה, המצייר תמונה של הורים ומורים כשחקנים חזקים בסביבה מבוזרת ו(חצי) מופרטת (Vincent, 1996). על כן, שיח זה מערער את הרעיון של פעולה קולקטיבית. בה בעת, חידושים טכנולוגיים עשויים להציע דרכים חדשות לפעולה קולקטיבית, אפילו בהקשר הניאו-ליברלי של אינדיווידואליזם וצרכנות מוגזמים (Earl and Kimport, 2011). חוקרי חינוך עדיין לא ירדו לעומק ההבנה של הדרכים בהן האינטרנט משפיע על פעולה קולקטיבית (יוצא דופן, ראו Berkovich, 2011), ולמיטב ידיעתנו, לא בחנו כלל

את הדרכים בהן המדיה החברתית משמשת כפלטפורמה לפעילות קולקטיבית של הורים תחת ממשל ניאו-ליברלי.

3. רקע על מדיה חברתית ותנועות מחאה

מדיה חברתית שיחקה תפקיד מרכזי בהנעה ובאופרציה של תנועות חברתיות בעשור השני של המאה ה-21 בטווח רחב של נושאים סוציו-פוליטיים (למשל, Freelon, McIlwain and Clark 2016; Giglou, Ogan and d'Haenens 2017). כדי לבחון את התופעה, אשר טרם נחקרה מספיק, של אקטיביזם הורי דרך המדיה החברתית, אנו פונים לתאוריה של תנועות מחאה ודנים בקצרה באופן בו העלייה של המדיה החברתית השפיעה על הדרכים בהן מתעצבות ופועלות תנועות חברתיות.

התאוריה של תנועות מחאה מספקת שתי פרספקטיבות עיקריות להסבר ההתגבשות של תנועות חברתיות: גיוס משאבים ומסגור.⁴ תאורטיקנים מגישת גיוס המשאבים טוענים שסוגים שונים של משאבים חיוניים עבור פעולה קולקטיבית. תנועות חברתיות לא עולות על פני השטח אם אין ברשותן מספיק כסף, לגיטימציה, ארגון ואנשים (Cress and Snow, 1996). תאורטיקנים מגישת המסגור טוענים שפעולה קולקטיבית נוצרת מתוך ה"ייצור והשימור של משמעות" (Benford and Snow, 2000). רעיונות ומסגרות מפשטות את המציאות, מצביעות על מה לא בסדר ועל מה יש לעשות בקשר לזה, ומספקות הנעה לפעולה. אחת מהמסגרות השכיחות ביותר היא זו של אי-צדק (Gamson, 1992).

⁴ פרספקטיבת גיוס משאבים משולבת לעתים קרובות עם ניתוח מבנה ההזדמנות הפוליטי. למרות שאנו לא דנים בקו ניתוח זה באופן ישיר, עשינו בו שימוש כדי להנחות את האופן בו אנו מציגים את ההקשר הישראלי.

מסגרת זו מרכזית בהנעה לפעולה מפני שהיא עוזרת להבנות את הקולקטיב המושפע מחוסר הצדק – את ה"אנחנו" – ומייצרת סיבות למוביליזציה.

ההתרחבות של רשת האינטרנט, והעלייה של המדיה החברתית במיוחד, השפיעו בצורה עמוקה על תנועות חברתיות, משתי הפרספקטיבות. מפרספקטיבת גיוס המשאבים, האינטרנט והמדיה החברתית הורידו את עלות התקשורת, מבחינה טכנית וכספית. הם סיפקו גם מרחבים חדשים עבור תנועות, בהם הן יכולות לנהל את הארגון שלהן ולהגיע לתומכים, כלומר, להניע אותם (Benkler et al. 2015; Vatikiotis and Yörük 2016). דיון רחב היקף עלה בנוגע להשפעות של המדיה החברתית על מוביליזציה של תנועות מחאה. אופטימיסטים טוענים שהמדיה החברתית מקלה על קשרים ותקשורת בין אנשים, מזרזת מוביליזציה, מעצימה פרטים ונותנת להם תחושה של מסוגלות פוליטית. פסימיסטים מסכימים על כך שכלים דיגיטליים מקלים על השתתפות אזרחית ועל יכולתו של הציבור להביע את דעתו, אך טוענים שהשתתפות זו סובלת מקשרים חלשים בין החברים, אשר סביר להניח שיהיו פחות מחויבים למטרה, ובנוסף, משעתקת את אי השוויון הקיים בין המשתתפים (Koc-Michalska, Lillecker and Vedel 2016). חוקרים שונים אימצו עמדה מורכבת יותר המזהה אפקטים חיוביים, לצד אפקטים שליליים של המדיה החברתית על משאבים של תנועות מחאה, ובמיוחד על יכולת גיוס והנעה. הם מתייחסים לקלות של הגיוס וההנעה ולחולשתם של הקשרים כשני צדדים של אותו מטבע, בעלי משקל אנליטי שווה ערך. לגיוס מאסיבי ומהיר עשויה להיות השפעה משמעותית על הספרה הציבורית, השיח הציבורי ועל המדיניות, אך המבנה הרחבי והמפוזר של הגיוס הופך אותו לפחות יציב ומתמשך במקרים של קמפיינים ארוכים יותר (Tufekci, 2017).

מפרספקטיבת המסגור, המדיה החברתית יכולה להשפיע גם על הייצור וגם על ההפצה של רעיונות ומסגרות. המדיה החברתית (ובאופן רחב יותר גם האינטרנט) הפכה את הפרסום של יחידות משמעות קל יותר עבור תנועות חברתיות, ואפשרה הגעה למעגלי תפוצה רחבים יותר מבעבר (Benkler et al., 2015). המדיה החברתית שינתה גם את התהליכים השיחניים העומדים בבסיס הגיבוש של מסגרות ורעיונות של תנועות מחאה (Benford and Snow, 2000). האופי הדיאלוגי של פלטפורמות המדיה החברתית (Warren, Sulaiman and Jaafar 2014) מאפשר לתנועות חברתיות להגדיל בצורה דרמטית את מספר המשתתפים בייצור של מסגרות ורעיונות. הוא מאפשר גם לקבוצה הטרוגנית יותר לקחת חלק בתהליך, כשמנהיגים, אקטיביסטיים ותומכים משתתפים בדיונים. המונח "הכוריאוגרפיה של ההתארגנות" אותו טבע Gerbaudo נוגע באפקטים של המדיה החברתית גם על גיוס משאבים וגם על הייצור של משמעות, מאחר והוא כולל את הארגון וההכוונה של תומכים, לצד ה"נרטיב" שמסביר מדוע הם התכנסו.

ההתרחבות של המדיה החברתית הביאה לעלייה של תופעה המכונה "e-mobilization" (Earl and Kimport, 2011), בה מחאה עולה קודם כל במדיה החברתית, כלומר, באינטרנט, ורק לאחר מכן הופכת לתנועה מחוץ לרשת (Warren, Sulaiman and Jaafar 2014). במקרים כאלו, ההשפעות של המדיה החברתית על ההתגבשות והפעילות של תנועות חברתיות בולטות יותר מאשר במקרים בהם פעילות אינטרנטית משומשת רק כדי לתמוך בפעילות הנעשית בשטח. שתי המחאות בהן מחקרנו מתמקד מייצגות את הסוג הראשון.

4. ישראל: מערכת חינוך, השתתפות הורית ומעמד

בעקבות ההיגיון המדינתי, אשר אופיין באוריינטציה סוציאל-דמוקרטית, מערכת החינוך הישראלית נוסדה בשנות ה-50 כבירוקרטיה ריכוזית בה כל ההיבטים של חינוך ציבורי יסודי (כלומר, יעדים, תכנית לימודים, צוות הלימוד, העסקה והערכה) נשלטו על ידי המדינה.⁵ מבנה זה יצר את הבסיס עליו התפתח סגנון ניהול ריכוזי ופטרונני.

במהלך תקופה זו, נכפו אזורי רישום לתלמידים ומעורבותם של הורים הייתה מוגבלת. אך בשנות ה-80, קיצוצים מאסיביים בתקציב הובילו להפרטה "בדלת האחורית". רעיונות ניאו-ליברליים מצאו את דרכם לתוך השיח החינוכי ולתוך פרקטיקות כמו הקמת בתי ספר אוטונומיים, בחירה הורית וניהול עצמי (Berkovich, 2014). לאחר שיושמו תחילה במספר מצומצם של בתי ספר במרכז ישראל, פרקטיקות אלו ציירו מחדש את הגבולות הלגיטימיים של מעורבות הורית בתחום החינוך.

בתחילת שנות ה-2000, גברה המעורבות ההורית בנושאים של מימון ותכנית לימודים עקב קיצוצים נוספים בתקציב והקידום של פיזור ריכוזיות והעברת אחריות לצרכן על ידי מספר שרי חינוך (Yonah, Berkovich 2014; Dahan, and Markovich 2008). הורים, בעיקר מהמעמד הבינוני-גבוה, החלו לפעול כ"יזמי-פנים" (Yemini, Ramot, and Sagie 2016) בבתי ספר ציבוריים, תוך שינוי תכנית הלימודים ומנגנוני הרשמה של תלמידים (שינויים שמומנו לעתים על ידי כסף פרטי), ולהשתמש בהון החברתי והתרבותי שלהם כדי לנצל פרצות ברגולציה הפורמלית ולהקים בתי ספר אוטונומיים וחצי-פרטיים (Eyal, 2008; Vurgan, 2011).

⁵ מערכת החינוך העל-יסודית הציבורית יותר מבוזרת מפני שהיא התפתחה בצורה לא עקבית, והיא נחשבת לפחות נשלטת על ידי המדינה, עם בתי ספר המנוהלים על ידי רשויות מקומיות וארגונים לא ממשלתיים.

אף על פי כן, קביעת מדיניות החינוך נותרה במידה רבה פטרונית, מרוכזת בידיים בודדות, הרחק מהישג ידם של הורים (להוציא את המקרה של ילדים עם צרכים מיוחדים והחינוך המשלב). הממשל הריכוזי נשמר בין השאר מפני שהמדינה הצליחה לשלוט בנרטיב המוצג בתקשורת. אבל הדומיננטיות של שחקנים מוסדיים בתקשורת ההמונים השתנתה עם העלייה של התקשורת הדיגיטלית, ושל המדיה החברתית במיוחד, כפי שמעיד מאבק המורים המוצלח נגד רפורמה שיזמה המדינה ב-2007 (Berkovich, 2011).

מעמד הוא מושג שנוי במחלוקת, כמו גם האופן בו נמדדת השתייכות אליו (Savage et al., 2013). על ידי שימוש בחישוב פשוט המחלק בתי-אב ישראליים לקבוצות הכנסה לפי המרחק של כל בית-אב מההכנסה החציונית, "בנק ישראל" (2012) מצא ש-40.7% מבתי האב בישראל משתייכים למעמד הפועלים, 26.6% למעמד הבינוני-נמוך, 22% למעמד הבינוני-גבוה, ו-10.7% למעמד הגבוה. כמו במדינות אחרות, גם בישראל למעמד יש היבט גאוגרפי בולט. רשויות עירוניות במרכז המדינה (אזור המטרופולין של תל-אביב) מאופיינות באוכלוסייה ממעמדות הביניים הגבוה והנמוך, בעוד שרשויות עירוניות פריפריאליות מאופיינות באוכלוסיות ממעמד הפועלים (Bar, 2010). בנוסף, 69% מהרשויות העירוניות המאופיינות בדומיננטיות של המעמד הבינוני-גבוה ממוקמות באזור המטרופולין של תל-אביב או מסביבו (Bar, 2010). המפנה הניאו-ליברלי אשר התרחש בשנות ה-80 וה-90 הגדיל את הפערים בהכנסות בין המעמדות, באופן אשר היטיב ביקר עם המעמד הגבוה והבינוני-גבוה (Swirski and Konor-Attias 2001). בשנים האחרונות, החלטות מדיניות מקומיות המונחות על ידי השקפה ניאו-ליברלית, לצד גורמים כלכליים בינלאומיים, תרמו לירידה בהכנסה של בני מעמד הביניים ומעמד הפועלים, באופן שמשפיע בעיקר על הדור הצעיר יותר. מציאות קודרת זו הייתה זרז משמעותי בהתפרצות של מחאת

המונים, המכונה "המחאה החברתית", שבקיץ 2011 הוציאה לרחובות מאות אלפי ישראלים, מרביתם ממעמדות הביניים (Avigur-Eshel, 2014).

5. סיפורן של שתי מחאות של מעמד הביניים

המחקר הנוכחי מתמקד בשני מקרים של אקטיביזם חברתי של הורים, אשר הופיעו בצורה של "e-mobilization" (Earl and Kimfort, 2011): "מחאת העגלות, ב-2011, ו"מחאת הסרדינים", ב-2014. שני מקרים אלה חולקים מספר מאפיינים אשר הופכים אותם למתאימים במיוחד עבור המחקר הנוכחי:

1. הם היו ניסיונות גיוס בזירה ה"על-בית-ספרית". מטרתם הייתה להשפיע על מדיניות הקשורה למערכת החינוך הציבורית.

2. אקטיביזם אינטרנטי לווה באקטיביזם בשטח.

3. המחאות הובלו על ידי הורים ממעמד הביניים, בעיקר נשים.

"מחאת העגלות" הייתה חלק מ"המחאה החברתית" הרחבה יותר של קיץ 2011, שבעצמה הייתה חלק מגל עולמי רחב של מחאות עממיות (Benski et al., 2013). קבוצה של נשים תל-אביביות צעירות ממעמד הביניים ניצלו את ההזדמנות הזו כדי לקדם את הצרכים של אימהות עובדות ומשפחות צעירות, במיוחד אלו הקשורים לחינוך וטיפול בגיל הרך. היוזמה קרמה עור וגידים לאחר קריאה ציבורית שהפנתה הקבוצה דרך המדיה החברתית ואמצעי התקשורת בסוף יולי, לאחר שהפגנות "המחאה החברתית" כבר החלו.

"מחאת הסרדינים" נגעה להפרטה של החינוך הציבורי בישראל. בתי

ספר מסוימים החלו להשתמש באופן שגרתי בכספי הורים ובמימון של הרשויות

כדי לפצל כיתות עמוסות בתלמידים. כיתות מצומצמות מבחינת מספר תלמידים (במספרים שחרגו מהתקן הממשלתי) קודמו בעיקר על ידי הורים בעלי אמצעים בעיריות עשירות יותר. משרד החינוך, שבאופן טקטי הסכים בהתחלה לסידור הזה למרות חוסר החוקיות שלו, החליט לאכוף את האיסור על כיתות לא סטנדרטיות בתחילת 2014. בתגובה, שלוש אימהות מחולון, עיר בגוש דן המורכבת בעיקר מאוכלוסיות ממעמד הביניים, פתחו קבוצת פייסבוק בשם "המאבק להפחתת הצפיפות בכיתות". המחאה האינטרנטית צברה מומנטום ציבורי ובסופו של דבר יצאה לשטח במהלך חודש יוני של אותה שנה. הכינוי "סרדינים" שימש כדי לתאר את החוויה של תלמידים בכיתות של 40 תלמידים, הגודל התקני של כיתות במערכת החינוך.

למרות ששתי המחאות התאפיינו במוחים ממעמד הביניים, הן נבדלו זו מזו מבחינת הפרופיל המעמדי שלהן, כפי שמעידים המיקומים הסוציו-אקונומיים של העיריות בהן ההפגנות נערכו במהלך השבוע הראשון של הפעילות בשטח בכל אחד מהמקרים. השתמשנו במדד הדירוג הסוציו-אקונומי של "הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה" (הלמ"ס) בו אשכול 1 כולל את העיריות העניות ביותר ואשכול 10 את העשירות ביותר (הלמ"ס, 2013) עבור הניתוח.

במקרה של מחאת העגלות, העיריות התפזרו באופן שווה בין האשכול הרביעי לשמיני במדד של הלמ"ס. גאוגרפית, הן היו ממוקמות גם במרכז וגם בפריפריה. במקרה של מחאת הסרדינים, העיריות דורגו באשכול השישי, השביעי והשמיני במדד הלמ"ס, ומרבית העיריות היו ממוקמות באזור המטרופולין של תל-אביב או בקרבתו. כתוצאה מכך, הבסיס החברתי לתמיכה ב"מחאת העגלות" היה הטרונגי יותר מבחינה מעמדית וגאוגרפית, וכלל את מעמד הביניים הגבוה והנמוך, בעוד ש"מחאת הסרדינים" הייתה הומוגנית יותר

ונתמכה באופן בלעדי כמעט על ידי הורים עשירים יחסית מהמעמד הבינוני-גבוה.

שתי המחאות השתמשו בפייסבוק בצורה נרחבת. פייסבוק היא הרשת החברתית הפופולרית בישראל,⁶ המכוונת לקהל רחב יותר מאשר אתרי נישה כמו LinkedIn. בתחילת אוגוסט 2011, בעמוד הפייסבוק של מחאת העגלות היו כ-6,000 חברים, ובסוף יוני 2014, בעמוד הפייסבוק של מחאת הסרדינים היו כ-20,000 חברים. על כן, החלטנו להשתמש בעמודי הפייסבוק כמקור הראשי לניתוח האמפירי שלנו.

הסתמכנו על שיטות איכותניות כדי לנתח גם את השימוש במדיה החברתית כמשאב ("מדיניות בפעולה", ראו אצל Guba, 1984), וגם את רעיונות ומסגרות המדיניות שהופצו דרך המדיה החברתית ("מדיניות בכוונה", ראו אצל Guba). הפרשנויות הסובייקטיביות של המשתתפים ("מדיניות בחוויה", ראו אצל Guba) לא נכללה במחקר הנוכחי.

על אף שמתודות דיגיטליות של ניתוח מחלוקות הופכות יותר ויותר פופולריות (למשל, Marres, 2015), מצאנו שהן אינן מתאימות לעבודה הנוכחית משלוש סיבות. ראשית, שיטות אלו יושמו יותר על "טוויטר", ולא על פייסבוק (למשל, Marres and Moats, 2015). שנית, הן דורשות פרטים של "דקדוק הפעולה" (שיתופים [shares], במקרה של פייסבוק; Marres and Moats, 2015) כיחידות ניתוח, ופרטים אלו לא היו זמינים בפייסבוק במהלך המחאה המוקדמת יותר של 2011. שלישית, שיטות אלו דוחות את הדגש על אונטולוגיה חברתית בניית ביקורתי מאחר והן שואפות "לצמצם" הנחות אונטולוגיות, או אפילו להימנע מהן לחלוטין (Marres, 2015).

⁶ ב-2011, 47.14% מכלל האוכלוסייה בישראל השתמשה בפייסבוק ("אגודת האינטרנט הישראלית", 2011); ב-2013 השיעור עלה ל-49.38% מהאוכלוסייה (Kabir and Orbach, 2013).

כדי לבחון את השימוש בפייסבוק על ידי הורים אקטיביסטים, ניתחנו באופן איכותני פוסטים ותגובות שפורסמו בעמוד הפייסבוק הרשמי של שתי המחאות. השתמשנו בספרות העוסקת באקטיביזם במדיה החברתית כדי לבנות קטגוריזציה של הפריטים מהטקסט. שישה סוגי שימושים עיקריים הוצעו על ידי הספרות, אותם כינינו החלפת מידע, תאום, דיון על מטרות המחאה, קריאה לפעולה, התייחסות לנציגי ציבור ותמיכה/עידוד (Benkler et al. 2015; Gerbaudo 2012; Valenzuela 2013; Vatikiotis and Yörük 2016). פרטים על כל הקטגוריות ניתן לראות בטבלה 1.

טבלה 1. קטגוריות של פוסטים ותגובות.

קטגוריה	תיאור
החלפת מידע	החלפת מידע בנוגע למיקום ולתזמון של הפגנות.
תיאום	תקשורת בין ההנהגה המרכזית למנהיגים מקומיים, עם דגש ארגוני.
דיון על מטרות המחאה	תגובות על יעדי המחאה ועל התפתחויות בשטח במהלך המחאה.
קריאה לפעולה	הצעות לפעולה ודחיפה לנקיטת פעולה ספציפית.
התייחסות לנציגי ציבור	תגובות על פעולות והצהרות של נבחרי ציבור לפני ובמהלך המחאה.
תמיכה/עידוד	תמיכה כללית במחאה, שבחים לאקטיביסטים, ומידע המתאר את הישגי המחאה.

באיסוף הפוסטים והתגובות התמקדנו בשבוע הראשון של הפעילות המשולבת באינטרנט ובשטח בהתבסס על ההנחה שדפוסי הפעולה שנקבעו במהלך השלב ההתחלתי הזה השפיעו עמוקות על ההתנהלות בהמשך.⁷ פוסטים ותגובות משני דפי הפייסבוק הועתקו ונשמרו ידנית. הטקסטים היו

⁷ הנתונים על מחאת העגלות נאספו בין ה-27 ליולי, 2011 וה-2 לאוגוסט, 2011. הנתונים על מחאת הסרדינים נאספו בין ה-20 ליוני, 2014 וה-27 ליוני, 2014, להוציא יום אחד (21 יוני) בו לא הייתה פעילות ברשת.

בעברית. השתמשנו בפוסטים של מנהלי העמודים (N=62) ותגובות של משתמשים (N=571) כיחידות הניתוח. פוסטים הם הכלי העיקרי בפייסבוק דרכו ההנהגה יכולה לתקשר עם אקטיביסטים, תומכים וכלל הציבור; תגובות הן הכלים דרכם אקטיביסטים ותומכים יכולים לתקשר זה עם זה, עם ההנהגה ועם הציבור. בניתוח תגובות לקחנו את המלצתם של Kosinski et al. (2015) לפיה ניתן להשתמש בנתונים שנלקחו מפייסבוק למטרות מחקריות ללא הסכמת המשתמשים, בתנאי שהתגובות נשארות אנונימיות. לא יישמנו המלצה זו על פוסטים, מאחר וכולם פורסמו על ידי קבוצה ציבורית, כלומר, על ידי הנהגת התנועה.

הקטגוריזציה של פוסטים ותגובות נערכה על ידי שני המחקרים, והניתוח הושפע, כפי שציינו, מהספרות התאורטית והאמפירית הרלוונטית. כדי ללטש את הניתוח, החוקרים דנו בקידוד במהלך המחקר, וכל חוקר סקר את דרכי המיון של עמיתו. באופן כללי, עלתה מידה רבה של הסכמה בין שני המקדדים, ואי ההסכמות המעטות נידונו עד שהושגה הסכמה.

כדי להתייחס למטרה השנייה של המחקר, שהייתה לקבוע את סוג המדיניות המקודמת על ידי המוחים (אנטי ניאו ליברלית או פרו ניאו-ליברלית), השתמשנו בעמוד הפייסבוק הרשמי כמקור המרכזי לזיהוי הדרישות של שתי המחאות והאופן בו הן מוסגרו. בנוסף, הסתמכנו על מקורות משלימים: מאמרים עיתונאיים ופרוטוקולים מפגישות של וועדות בכנסת שהוקדשו לשתי המחאות. תחילה בחנו את רשימת הדרישות וקבענו את המידה בה הן נמצאו בהלימה עם עקרונות ניאו-ליברליים מרכזיים. בהקשר שלנו, עקרונות אלו הם: (א) מתן קדימות למנגנוני שוק ויזמה פרטית בסיפוק ובמימון של שירותים ציבוריים, ו(ב) מעורבות מינימלית של המדינה, הבאה לידי ביטוי בהפחתת ריכוזיות ובתפקיד

משני בסיפוק ובמימון שירותים (Avigur-Eshel 2014; Berkovich 2014). לאחר מכן, בחנו כיצד מוסגרו דרישות אלה, תוך אימוץ השקפתו של Entman (1993) על מסגור, כתהליך של בחירה, הדגשה והרחבה, והשקפתם של Benford and Snow (2000) על מסגור ככלי לעידוד מוביליזציה. יישמנו ניתוח שיח ביקורתי כדי לייצר תובנות על הייצוגים החברתיים של המחאה כפי שהם הובנו על ידי שתי ההנהגות (Van Dijk, 1993). ייחסנו תשומת לב מיוחדת לחשיפה של אידיאולוגיות, הנחות מוקדמות ומטרות שעמדו מאחורי ההצהרות של ההנהגות (Titscher et al., 2000).

לשם הגילוי הנאות, חשוב לציין ששני הכותבים השתתפו באופן פעיל במחאה החברתית של 2011 ותמכו בהרבה מהדרישות שהוצבו במהלך התקופה הזו על ידי המוחים, כולל אלו של מחאת העגלות, אך אף אחד מהכותבים לא לקח חלק במחאת העגלות עצמה. דנו בנושאים אלו ועשינו מאמץ מודע ומתמשך לבקר את הממצאים והפרשנויות שלנו. על כן, אנו בטוחים שהניתוח שלנו לא הושפע בצורה דרסטית ממעורבותנו האישית.

6. אקטיביזם במדיה החברתית של הורים ישראלים ממעמד הביניים

למרות שהן חלקו כמה מאפיינים קונטקסטואליים חשובים, שתי המחאות נבדלו בצורה בולטת בשימוש שלהן במדיה החברתית, בדרישות שהן העלו ובמסגור שלהן. מחאת העגלות השתמשה בפייסבוק כדי לגייס משתתפים ממגוון מעמדות חברתיים וניסחו טענות אנטי-ניאו-ליברליות. מחאת הסרדינים השתמשה בפייסבוק כדי לגייס את המעמד הבינוני-גבוה ולגייס את התמיכה

של מעמדות אחרים עבור הקידום של האינטרסים של הקבוצה. בנוסף, המחאה ניסחה טענות שתאמו רעיונות ניאו-ליברליים.

6.1 המדיה החברתית כמשאב

עבור שתי המחאות, עמוד הפייסבוק הרשמי של כל אחת שימש כפלטפורמה חשובה לגיוס משאבים, אך באופנים שונים. אכן, שתי המחאות עשו שימוש ניכר בפייסבוק כדי לבטא תמיכה ועידוד (טבלה 1) מההנהגה, מאקטיביסטים ומתומכים. ההנהגה עודדה אקטיביסטים על ידי פרסום קישורים למאמרים בתקשורת ההמונים שנדמה שסיפקו עדות להצלחה של המחאה. לדוגמא, הנהגת מחאת הסרדינים פירסמה קישור לסיפור חדשותי בעיתון כלכלי יומי שנשא את הכותרת "כ-300 הורים בתל-אביב ומאות נוספים בנתניה מחו נגד הצפיפות בכיתות" ("סרדינים", 2014a). אקטיביסטים עודדו זה את זה: "כל הכבוד על היוזמה... [אנחנו] אתכם לאורך כל הדרך" (משתמש פייסבוק 1, 2011). תומכים השתמשו בעמוד הפייסבוק כדי להביע את הערכתם לפעולות של ההנהגה ושל האקטיביסטים: "כל הכבוד! אל תוותרו! אל תוותרו!! הם יתעלמו מכם, כדי שתוותרו. אל תוותרו!" (משתמש פייסבוק 2, 2014). אולם, מלבד קטגוריה זו, מחאות העגלות והסרדינים שאבו משאבים שונים בתכלית מהשימוש שלהן בפלטפורמת הפייסבוק עקב המאפיינים של כל אחת מהמחאות.

מחאת העגלות השתמשה בפייסבוק כמשאב לגיוס תומכים ממעמדות

שונים. לאחר פרסום הקריאה ל"מחאת עגלות" דרך המדיה החברתית

והתקשורת, ההנהגה עסקה בעיקר בתיאום הפעילויות של אקטיביסטים

מקומיים. דוגמא טיפוסית הייתה: "מארגנים יקרים של צעדות בערים שונות – אנו צריכים את מספרי הטלפון הניידים שלכם בשביל חברות החדשות שרוצות לבוא לסקר. אנא שלחו לנו לאי-מייל את הפרטים בהקדם האפשרי. תודה!" (עגלות, 2011a). זה אפשר טווח תמרון רחב עבור שחקנים שלא בהכרח היו מאותו רקע מעמדי כמו זה של ההנהגה. אינדיקציה נוספת למבנה ארגוני מרושת מסוג זה היא שתומכים ואקטיביסטים השתמשו בפייסבוק בעיקר כדי להעביר מידע, לדוגמא: "מישהו יודע מתי ואיפה תערך הצעדה בראשון לציון?" (משתמש פייסבוק 3, 2011), ו"אשקלון, היום ב17:30, ליד התחנה המרכזית" (משתמש פייסבוק 4, 2011). שימושים אחרים, כמו דיון על מטרות, קריאה לפעולה והתייחסות לנציגי ציבור היו הרבה פחות שכיחים.

מחאת הסרדינים השתמשה בפייסבוק כמקור לגיוס של קבוצה מסוימת שהושפעה מההחלטה של משרד החינוך בנוגע לגדלי כיתות לא תקינים. בניגוד להנהגה של מחאת העגלות, ההנהגה של מחאת הסרדינים יזמה קריאה לפעולה לעתים די תכופות: "אפשרויות לפעולה... אנו מניחים שאתם חלק מהרבה קבוצות פייסבוק. תעשו הדבק על הקיר של הקבוצות האלה של קישור לעמוד המאבק שלנו ובקשו מהם לעשות לנו "לייק" (סרדינים, 2014a). לשיטת "כדור שלג" מסוג זה, המנצלת קשרים חברתיים קיימים, יש סיכוי גבוה יותר להצלחה מאשר קריאה פתוחה, אך היא גם חשופה יותר לנטייה המוכרת של משתמשים במדיה החברתית ליצור קשרים עם אלו המגיעים מאותו רקע חברתי (Zuckerman, 2014). מאחר ומעמד מהווה חלק מהותי מרקע זה (Tigges, 1998), סביר להניח שתהליך הגיוס יוביל לדפוס פנים-מעמדי, במקום לגיוס בין-מעמדי.

שתי קטגוריות נוספות בקרב מחאת הסרדינים, דיון על מטרות והתייחסות לנציגי ציבור, מעידות על הפרטיקולריות המעמדית של המחאה. באופן כללי, דיון על מטרות לא נגע לשינוי מטרות המחאה, לניהול משא ומתן על מטרות אלו או להוספה של מטרות חדשות, אלא ליציקת משמעויות נוספות למטרה הבסיסית של הפחתת מספר התלמידים בכל כיתה. פרקטיקה זו אפשרה לתומכים פוטנציאלים לבטא את חוסר שביעות רצונם מההחלטה של משרד החינוך, ובכך ליישר קו עם המחאה: "זה פשוט לא הגיוני להכניס 40 תלמידים בכיתה אחת, פיזית אין מספיק מקום לכל כך הרבה!!!" (משתמש פייסבוק 5, 2014). התייחסות לנציגי ציבור הפכה גם היא לכלי עבור גיבוש תמיכה מהמעמד הבינוני-גבוה. ההנהגה והאקטיביסטים שיבחו פוליטיקאים שהביעו תמיכה במחאה או ביקרו אחרים, בעיקר שר החינוך, שנתפסו כאחראים למצב: "חובת ההוכחה היא עליך – כשנכנסת לתפקיד הכרזת שאתה פה כדי לעשות שינוי [אבל כמו אחרים, למדת] רק לעשות כותרות" (משתמש פייסבוק 6, 2014). פעם נוספת, פרקטיקה זו שימשה בעיקר לגיוס וגיבוש התמיכה של אלו אשר ראו עצמם כנפגעים הישירים, כלומר, של המעמד הבינוני-גבוה.

6.2 מסגור דרישות

הדרישות שהוצגו על ידי שתי המחאות היו הפוכות זו מזו: מחאת העגלות ניסחה דרישות אנטי ניאו-ליברליות, בעוד שמחאת הסרדינים הייתה בהלימה עם השקפת העולם הניאו-ליברלית. אף על פי כן, שתיהן מסגרו את המחאה במונחים אוניברסליים, בטענתן שכל ההורים ירוויחו מהשגת מטרות המחאה.

הדרישות של שתי המחאות נוסחו בשלב מוקדם של תהליך הגיוס וההנעה ולא השתנו באופן משמעותי אחר כך. הן היו שונות משמעותית בהיקפן: מחאת העגלות כיוונה לשינוי משמעותי, בעוד שמחאת הסרדינים כיוונה לשינוי מוגבל ומוגדר היטב. אך ההבדל העיקרי טמון בעמדות המנוגדות שלהן כלפי עקרונות ניאו-ליברליים מרכזיים. הדרישות העיקריות של מחאת העגלות עודדו שינוי. יישומן יהווה התרחקות מניאו-ליברליזם בחינוך ובמדיניות הרווחה, מאחר והוא יגדיל את המעורבות המדינתית בסיפוק של שירותים חברתיים, באופן אשר יחתור תחת מנגנוני השוק. הדרישות העיקריות, כפי שנוסחו בעמוד הפייסבוק של המחאה, היו (עגלות, ללא שם):

1. חוק חינוך חובה-חינם מגיל שלושה חודשים.

2. שליטה במחירים במוצרי תינוקות בסיסיים, כמו תחליפי חלב

וחיתולים.

3. הארכת חופשת הלידה עבור נשים ומיסוד חופשת לידה עבור גברים. בניגוד לכך, הדרישות העיקריות של מחאת הסרדינים היו קונסרבטיביות ונגעו להחלטה של משרד החינוך להתיר כיתות לימוד עם מספר תלמידים שאינו לפי התקן. דרישות אלו תמכו בהשבה של מדיניות שהייתה קיימת בעבר, לפיה רשויות והורים עשירים יותר יכלו להקצות מימון נוסף כדי לשפר את תנאי הלימוד של ילדיהם (פחות ילדים בכל כיתת לימוד) בבתי ספר במימון מדיני. אג'נדה זו הייתה בהלימה עם עקרונות ניאו-ליברליים של ביזור, יוזמה פרטית, וצמצום מעורבות המדינה. הדרישות נוסחו באופן פורמלי ששם דגש על נושאים פרוצדורליים (סרדינים, b2014):

1. החלטת הממשלה לשנת 2008 [שנת הלימודים הבאה] תכלול: לא יהיו יותר מ-32 תלמידים בכיתה.

2. החל מ[שנת הלימודים הבאה] כל שעות הלימוד הרחביות [כלומר, החלוקה האורגנית של כיתות לימוד להוראה של נושאים ספציפיים] שקוצצו יוחזרו.

טבלה 2 משווה בין ההשקפות של ההנהגות של שתי המחאות בנושאים שונים, כפי שהן מיוצגות בדרישותיהן, באופן המצביע על עמדות פרו ניאו-ליברליות ואנטי ניאו-ליברליות.

טבלה 2. השוואה בין ההשקפות של הנהגות המחאות, כפי שהן מיוצגות בדרישותיהן.

מחאת הסרדינים: עמדה פרו ניאו-ליברלית	מחאת העגלות: עמדה אנטי ניאו-ליברלית	ריכוזיות/ביזור מימון החינוך תפקידה המרכזי של המדינה
ביזור בעיקר על ידי רשויות מוניציפליות והורים רגולציה של שירותים	ריכוזיות בעיקר על ידי המדינה מספקת שירותים	

בשתי המחאות נעשה שימוש במסגור כדי לבנות קולקטיב רחב של תמיכה, "אנחנו" מסוים, עם דגש על אי-צדק (Gamson, 1992). אך עלו הבדלים באופן בו הובנה אותו "אנחנו" ובתוכן של מסגור האי-צדק, הבדלים הקשורים, לפחות חלקית, בדרישות שנוסחו. מחאת העגלות ניסחה את המחאה כמאבק של כל ההורים, במיוחד הורים לילדים קטנים, עם דגש מרכזי על אימהות. בשורות הראשונות של מסמך "מטרות המאבק" שפורסם בעמוד הפייסבוק הרשמי, הקולקטיב מוגדר כ"משפחות [ש] לא מצליחות לגמור את החודש".

עדות לא פחות חזקה לניסיון להפוך את המאבק לאוניברסלי, היא הדברים הנאמרים בתגובה לפרסום זה, לפיהם, "[גרסאות] ערביות, אנגליות ורוסיות באות בעקבות הגרסה העברית" (עגלות, ללא שם). הפנייה לקבוצות של דוברי שפות שונות, במיוחד לשתי הקבוצות הפריפריאליות הגדולות, המיעוט הלאומי של דוברי ערבית ומהגרים מברה"מ לשעבר, מעידה על ניסיון מודע לגייס מגוון רחב של קבוצות ממעמד הביניים והפועלים.

אי-צדק מוסגר כחוסר היכולת של הורים לגדל תינוקות וילדים צעירים באופן ראוי עקב קשיים כלכליים רציניים (עגלות, b2011). כשהמחאה צברה תאוצה, אי-צדק מוסגר במונחים אנטי-ניאו-ליברליים ברורים:

הגענו למסקנה... שזוהי לא גזירת גורל ושהאשמה היא לא עלינו, אלא על המדיניות הכלכלית הדרקונית שקודמה על ידי כל ממשלות ישראל ב-20 השנים האחרונות. זוהי מדיניות שבה הכלכלה לא משרתת את החברה, אלא החברה משרתת את הכלכלה, שאינה חופשית, אלא בבעלות מספר קטן של אנשים עשירים המגובים על ידי המדינה... (עגלות, c2011).

על אף שחוסר הצדק מוסגר באופן אוניברסלי כמשפיע על כלל ההורים, מעמד הביניים היה המוקד של ניסיונות המסגור. בעקבות ההצהרה שצוטטה למעלה, פרסום מה-31 ליולי טען ש"מעמד הביניים נושא את מרבית הנטל הכלכלי, הביטחוני והמקצועי, והוא דורש להרוויח מהרווחה באותה מידה בה הוא נושא בנטל" (עגלות, b2011). במהלך פגישה של וועדת הכנסת הדנה במצבן של נשים, אחת ממנהיגות המחאה טענה: "החלוקה בנטל המס חייבת להשתנות כי אנחנו מדברים פה על מעמד הביניים, ומעמד הביניים משלם הרבה מיסים ואז נדרש לשלם שוב" (כנסת, 2011).

במקרה של הסרדינים, המסגור של ה"אנחנו" ושל טבעו של חוסר הצדק השתנה במהלך המחאה, באופן המצביע על מעבר מפרקטיקות מבוססות מעמד לפרקטיקות הגמוניות – מה שמכנה Gramsci (1971, 106) הבנייה של "הנהגה אינטלקטואלית ומוסרית", כלומר, ניסיונות של קבוצה דומיננטית לבנות קואליציה בין-מעמדית כדרך לשרת אינטרסים בהתבסס על הסכמה. מוקדם בתהליך הגיוס וההנעה לפעולה, הקולקטיב הנאבק מוסגר כמורכב ממשפחות מהמעמד הבינוני-גבוה המושפעות מהחלטת משרד החינוך: "אתם ואנחנו, הורים נגד החלטת משרד החינוך לפרק קבוצות גיל שלמות של תלמידים רק כדי לייצר חלוקה מחדשת של כיתות עם 40 תלמידים" (סרדינים, 2014.5.17). באופן בלתי נפרד, אי-צדק מוסגר כעוולה נגד משפחות המתגוררות ברשויות עשירות יותר, בהן כיתות שלא עמדו בתקן נאסרו מתוקף החלטת משרד החינוך. כפי שצוין בפרסום מוקדם יחסית בפייסבוק, יישום ההחלטה של משרד החינוך הוא "פגיעה ישירה עבור ילדינו בשגרה בטוחה ומוכרת, בתנאי למידה ראויים (יחסית), בחברויות שנוצרו במהלך השנים..." (סרדינים, 2014.5.17). הצהרה זו מהדהדת עם מחקר קודם שזיהה את החינוך הציבורי החצי-פרטי כנישה ייחודית בשוק החינוך, הנראית אטרקטיבית בעיני הורים ממעמד הביניים השואפים לסביבה אקסקלוסיבית יותר עבור ילדיהם, הרחק מתלמידים "מסוכנים" (כלומר, ממעמד נמוך יותר) (Saltman, 2000).

היה זה רק לאחר ביקורת מדמויות ציבוריות שונות, ביניהם עיתונאים, אקדמאים וקובעי מדיניות, שהנהגת מחאת הסרדינים החלה להרחיב את המסגרת (Benford and Snow, 2000). המטרה במסגור החדש הייתה להגדיל את הלגיטימציה של המחאה ולגייס תמיכה מהמעמד הבינוני-נמוך וממעמד הפועלים: "אנחנו, הורים לתלמידים בכל בתי הספר היסודיים, לצד כל אזרחי מדינת ישראל..." (סרדינים, 2014c). אי-צדק הובן כאי-שוויון בחינוך הציבורי.

מנקודת מבטם, מנהיגי מחאת הסרדינים ביקשו לא יותר מקבלת יחס שווה ליחס אותו מקבלים קבוצות שונות. אך השימוש שלהם במונח היה מטעה כי הוא הסתיר את שאיפתם לשמר את הסדר האי-שוויוני הקיים. ההנהגה טענה שדרישותיהם, במיוחד הדרישה להגביל את מספר התלמידים בכל כיתה ל-32, "ייושמו באופן אחיד ושוויוני ותהיה תקפה לכל ילדה וילד הלומדים במוסדות ציבוריים במדינת ישראל" (סרדינים, 2014b). אך השוויון העולה מהצהרה זו היה כזה הצופה מהמדינה לתמוך ברשויות עניות יותר דרך מימון ציבורי, בעוד שהרשויות העשירות יותר היו חופשיות להמשיך להשקיע במימון פרטי ומוניציפלי בבתי ספר ציבוריים. ההצהרה הבאה של ראש ועד הורים במועצה אזורית עשירה במהלך ישיבה של ועדת החינוך של הכנסת שהוקדשה למחאת הסרדינים חושפת את התמונה הרחבה:

אל תורידו את אלו שהצליחו להשיג חינוך [ברמה מסוימת]... ותגידו – גם לכם [יהיו] 40 תלמידים בכל כיתה, במקום להגיד לאלו למטה- בוא נרים אתכם למעלה. [מחיאות כפיים מחברי האסיפה]. שוויון... מתחיל לא בפגיעה בקבוצה מסוימת ובהורדה שלה למטה, אלא בזיהוי נקודות החולשה... (כנסת, 2014).

רעיונות או התבטאויות ניאו-ליברליות ישירות נעדרו מניסיונות המסגור של מחאת הסרדינים, אך הם כן הותירו את חותמם. המסגור של המאבק הקולקטיבי ושל חוסר הצדק כאחד, חשפו שני מתחים אינהרנטיים בהם נתקלים בדרך כלל מקדמי מדיניות ניאו-ליברלית: דואליות בנוגע למקומה של המדינה (במקרה הזה, משרד החינוך) וההעמקה של קונפליקטים בחלוקת המשאבים (במקרה זה, באספקה של "הון אנושי") (Centeno and Cohen, 2012). ראשית, המדינה נתפסה כאחראית לתיקון חוסר הצדק, אך בה בעת לא ניתן

לסמוך עליה במתן פתרון מספק, כך שבסופו של דבר יהיה צורך במימון פרטי ומוניציפלי. שנית, מנהיגי מחאת הסרדינים פנו לפרקטיקות הגמוניות במסגור המחאה כי להגשמה של דרישותיהם תהיה השלכות חלוקתיות לא שוויוניות – במקרה זה, השלכות חינוכיות – המיטיבות עם קבוצות פרטיקולריות, מוגדרות ועשירות.

7. סיכום

מחקרנו תורם בשתי דרכים למחקר על אקטיביזם הורי בתחום החינוך. ראשית, הוא מראה שהמדיה החברתית מספקת כלים חדשים להשתתפות בזירה ה"על-בית-ספרית", או זירת המדיניות. בדומה למחקרים קודמים, מצאנו שהמדיה החברתית היא כלי בו אקטיביסטים יכולים להשתמש במגוון דרכים (Earl and Kimport, 2011). מצאנו גם שבשתי המחאות, אקטיביסטים ותומכים הגיעו רק ממעמדות הביניים (הנמוך והגבוה). דבר זה תואם ממצאים המראים שעלייה באי-שוויון מטריאלי קשור לעלייה באי-שוויון במעורבות פוליטית (Harriss 2006; Verba, Schlozman and Brady 1995). מאחר ומעורבות פוליטית דורשת תשומת לב, אנרגיה והון חברתי (Berger 2011; Putnam, Leonardi and Nanetti 1994), משאבים הקשורים בחלקם לתנאי עבודה (כלומר, לזמן ולהכנסה), סביר להניח שעליה באי-שוויון תגדיל את הפער בין אזרחים עשירים ועניים, ותשפיע בצורה שלילית על העיקרון הדמוקרטי של שוויון. אנו מעריכים, אם כך, שהמשך קיומו של ממשל ניאו-ליברלי, על השלכותיו הסוציו-אקונומיות, יתרום להעמקת פערים אלו. הממצאים שלנו תואמים גם עם הנטייה של המדיה החברתית לשעתק הבדלים קבוצתיים בחברה, במיוחד הבדלים מעמדיים (Zuckerman, 2014). בעתיד, הורים אקטיביסטים יתמודדו כנראה עם אתגרים דומים

בניסיונותיהם להתגבר על גבולות מעמדיים בגיבוש של תנועות חברתיות, כמו גם עם אתגרים חדשים הנובעים מהשימוש בפייסבוק כמקור לגיוס פעילים, עקב השינויים במבנה של האתר, במיוחד באלגוריתם של המידע הנחשף למשתמש (Tufekci, 2016). התרומה השנייה היא בכך שהראנו שניתן להשתמש במדיה החברתית כדי לקדם השקפות עולם סותרות בנוגע ליחסים בין אזרחים למדינה בתחום החינוך. ממצא זה חשוב מיוחד עבור חוקרי הסוציולוגיה של החינוך ושל מדיניות חינוך, כי הניאו-ליברליזציה של החינוך נתפס לעתים קרובות על ידי חוקרים כפרויקט המובל על ידי המדינה או על ידי אליטות עסקיות. לפי השקפה זו, שחקנים שאינם חלק מהאליטה המשתמשים במדיה החברתית ובאמצעים אחרים נתפסים רק ככוחות התנגדות. הראנו ששחקנים שאינם חלק מהאליטה, ממעמד הביניים, יכולים גם לפעול כדי לקדם ניאו-ליברליזציה.

ניתן לשלב את שתי התרומות המחקריות של המחקר כדי להפיק הערכה מורכבת של התפתחויות עתידיות. גם צורת הממשל הניאו-ליברלית וגם ההשפעה המפלחת של המדיה החברתית פועלות כדי לפצל את החברה. קבוצות חברתיות, במיוחד מעמדות, עשויות להתנתק אחת מהשנייה יותר ויותר באופן שייצר חברה שסועה, אשר תשרת את האג'נדה הניאו-ליברלית. בה בעת, חוויות משותפות של הדרדרות בתנאים המטריאליים ושל חשיפה לקומודיפיקציה של החינוך הנגרמת על ידי פרקטיקות מוכוונות שוק, יחד עם פעולות של אקטיביסטים במדיה החברתית, יכולות להוביל להסרה של גבולות בין-קבוצתיים ולערעור הממשל הניאו-ליברלי בתחום החינוך.

למחקר יש כמה מגבלות. ראשית, יש לפעול בזהירות כשמשווים מחאות פייסבוק משתי תקופות שונות. ככלי חדש למטרות פוליטיות, פייסבוק היה פתוח

תחילה בעיקר לאוהבי חידושים ולמשתמשים המבינים בטכנולוגיה (Borah, 2016). רק בשנים האחרונות פייסבוק מסגרה מחדש את שירותיה כמקום מרכזי בו פרטים יכולים לממש את מגוון צרכיהם החברתיים, החדשותיים והפוליטיים (Vrega et al., 2016), במיוחד בישראל. ניסינו להתמודד עם הבדלים אלו דרך הבחירה בנתונים ובשיטות הקידוד והניתוח, אך עדיין עלינו להכיר בקיומם. שנית, לא בחנו פעולות ממשלתיות אינטרנטיות המקדמות מדיניות או מתנגדות לאקטיביזם ההורי. מחקרים התייחסו לשימוש הגובר של ממשלות באינטרנט כנתיב מבני "לערב" הורים בנעשה בבתי ספר ובתחום החינוך (למשל, האתר האוסטרלי MySchool; Lee and Lee, 2015). חרף מגבלות אלו, מחקר חדשני זה מראה שאקטיביזם במדיה החברתית בתחום החינוך הופך לתופעה מרכזית בקביעת מדיניות חינוך במאה ה-21. השאלה שנותרת פתוחה היא אילו סוגי שימושים ומטרות יגברו.

רשימת מקורות

- Avigur-Eshel, A. 2014. "The Ideological Foundations of Neoliberalism's Political Stability: An Israeli Case Study." *Journal of Political Ideologies* 19 (2): 164-186.
- Ball, S. J. 1997. "On the Cusp: Parents Choosing between State and Private Schools in the UK: Action Within an Economy of Symbolic Goods." *International Journal of Inclusive Education* 1 (1): 1-17.
- Bank of Israel. 2012. "Who Are You the Middle Class in Israel?" *Bank of Israel*.
Accessed March 11 2017.
<https://www.boi.org.il/press/heb/120321/120321k.pdf> (Hebrew)
- Bar, I. 2010. *Characteristics of the Middle Class in Israel and Analysis of Its Changes Along the Years*. Jerusalem: The Knesset (Hebrew).
- Benford, R. D., and D. A. Snow. 2000. "Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment." *Annual Review of Sociology* 26 (1): 611-639.
- Benkler, Y., H. Roberts, R. Faris, A. Solow-Niederman, and B. Etling. 2015. "Social Mobilization and the Networked Public Sphere: Mapping the SOPS-PIPA Debate." *Political Communication* 32 (4): 594-624.
- Benski, T., L. Langman, I. Perugorría, and B. Tejerina. 2013. "From the Streets and Squares to Social Movement Studies: What Have We Learned?" *Current Sociology* 61 (4): 541-561.
- Berger, B. 2011. *Attention Deficit Democracy: The Paradox of Civic Engagement*. Princeton: Princeton University Press.

-
- Berkovich, I. 2011. "No We Won't! Teachers' Resistance to Educational Reform." *Journal of Educational Administration* 49 (5): 563-578.
- Berkovich, I. 2014. "Neoliberal Governance and the "New Professionalism" of Israeli Principals." *Comparative Education Review* 58 (3): 428-456.
- Borah, P. 2016. "Political Facebook Use: Campaign Strategies Used in 2008 and 2012 Presidential Elections." *Journal of Information Technology and Politics* 13 (4): 326-338.
- CBS. 2013. "Socio-economic index 2013." *Central Bureau of Statistics (CBS)*. Accessed March 11 2017.
http://www.masham.org.il/_Uploads/dbsAttachedFiles/39.xls
- Centeno, M. A., and J. N. Cohen. 2012. "The Arc of Neoliberalism." *Annual Review of Sociology* 38 (5): 317–340.
- Cress, D. M., and D. A. Snow. 1996. "Mobilization at the Margins: Resources, Benefactors, and the Viability of Homeless Social Movement Organizations." *American Sociological Review* 61 (6): 1089–1109.
- Earl, J., and K. Kimport. 2011. *Digitally Enabled Social Change: Activism in the Internet Age*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Entman, R. M. 1993. "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm." *Journal of Communication*, 43(4): 51–58.
- Eyal, O. 2008. "When Parents Choose to Start Up a School: A Social-Capital Perspective on Educational Entrepreneurship." *Journal of Educational Administration* 46 (1): 99–118.
- Fine, M. 1993. "Parent Involvement: Reflections on Parents, Power, and Urban Public Schools." *Teachers College Record* 94 (4): 682–710.

-
- Freelon, D., C. McIlwain, and M. Clark. 2016. Quantifying the Power and Consequences of Social Media Protest. *New Media & Society*.
<https://doi.org/10.1177/1461444816676646>.
- Fuchs, D., and L. S. Fuchs. 1994. "Inclusive Schools Movement and the Radicalization of Special Education Reform." *Exceptional Children* 60 (4): 294–309.
- Fung, A., Russon Gilman, H., and J. Shkabatur. 2013. "Six Models for the Internet+ Politics." *International Studies Review* 15 (1): 30–47.
- Gamson, W. A. 1992. *Talking Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerbaudo, P. 2012. *Tweets and the Streets: Social Media and Contemporary Activism*. London: Pluto.
- Giglou, R. I., C. Ogan, and L. d'Haenens. 2017. "The Ties That Bind the Diaspora to Turkey and Europe During the Gezi Protests." *New Media & Society*. <https://doi.org/10.1177/1461444816675441>.
- Gofen, A. 2012. "Entrepreneurial Exit Response to Dissatisfaction with Public Services." *Public Administration* 90 (4): 1088–1106.
- Gofen, A., and P. Blomqvist. 2014. "Parental Entrepreneurship in Public Education: A Social Force or a Policy Problem?" *Journal of Education Policy* 29 (4): 546–569.
- Gramsci, A. 1971. *Selections from the Prison Notebooks*. New York: International Publishers.
- Guba, E. G. 1984. "The Effect of Definitions of Policy on the Nature and Outcomes of Policy Analysis." *Educational Leadership* 42 (2): 63–70.

-
- Harriss, J. 2006. "Middle-Class Activism and the Politics of the Informal Working Class: A Perspective on Class Relations and Civil Society in Indian Cities." *Critical Asian Studies* 38 (4): 445–465.
- Howlett, M. 2009. "Governance Modes, Policy Regimes and Operational Plans: A Multi-Level Nested Model of Policy Instrument Choice and Policy Design." *Policy Sciences* 42 (1): 73–89.
- Huke, N., M. Clua-Losada, and D. J. Bailey. 2015. "Disrupting the European Crisis: A Critical Political Economy of Contestation, Subversion And Escape." *New Political Economy* 20 (5): 725–751.
- Israel Internet Association. 2011. "Facebook Usage- Demographics and Top Pages." *Israel Internet Association*, March 21.
<https://www.isoc.org.il/sts-data/10582>
- Kabir O., and M. Orbach. 2013. "Facebook Reveals: How Many Israelis Surf in the Social Network. *Calcalist*, May 21.
<http://www.calcalist.co.il/internet/articles/0,7340,L-3602989,00.html>
(Hebrew)
- Knesset. 2011. *Protocol No. 104, Meeting of the Committee on the Status of Women*. Jerusalem: The Knesset.
- Knesset. 2014. *The Education, Culture and Sports Committee: Classroom density, the Sardine Protest*. Jerusalem: The Knesset.
- Koc-Michalska, K., D. G. Lilleker, and T. Vedel. 2016. "Civic Political Engagement and Social Change in the New Digital Age." *New Media & Society* 18 (9): 1807–1816.

-
- Kosinski, M., S. C. Matz, S. D. Gosling, V. Popov, and D. Stillwell. 2015. "Facebook As a Research Tool for the Social Sciences: Opportunities, Challenges, Ethical Considerations, and Practical Guidelines." *American Psychologist* 70 (6): 543–556.
- Lee, G., and H. Lee. 2015. "New Zealand: The Politics of National Standards in Primary Schools." In *Education in Australia, New Zealand and the Pacific*, edited by M. Crossley, G. Hancock and T. Sprague, 111–142. London: Bloomsbury.
- Marres, N. 2015. "Why Map Issues? On Controversy Analysis As a Digital Method." *Science, Technology, and Human Values* 40 (5): 655–686.
- Marres, N., and D. Moats. 2015. "Mapping Controversies with Social Media: The Case for Symmetry." *Social Media+ Society* 1 (2): 1-17.
- Matthews, P., and A. Hastings. 2013. "Middle-Class Political Activism and Middle-Class Advantage in Relation to Public Services: A Realist Synthesis of the Evidence Base." *Social Policy and Administration* 47 (1): 72–92.
- Pedroni, T. C. 2006. "Acting Neoliberal: Is Black Support for Vouchers a Rejection Of Progressive Educational Values?" *Educational Studies* 40 (3): 265–278.
- Posey-Maddox, L. 2016. "Beyond the Consumer: Parents, Privatization, and Fundraising in US Urban Public Schooling." *Journal of Education Policy* 31 (2): 178–197.

- Putnam, R. D., R. Leonardi, and R. Y. Nanetti. 1994. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Saltman, K. J. 2000. *Collateral Damage: Corporatizing Public Schools – A Threat to Democracy*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Sardines. 2014. "We and You, Parents Against the Ministry of Education's Decision." *Facebook*, May 17.
<https://www.facebook.com/1404917769792933/photos/a.1405235896427787.1073741827.1404917769792933/1405965983021445/?type=3>.
- Sardines. 2014a. "Pss, Pss, You, Yes You." *Facebook*, June 20.
<https://www.facebook.com/1404917769792933/photos/a.1405235896427787.1073741827.1404917769792933/1426552280962815/?type=3>.
- Sardines. 2014b. "Struggle Objectives." *Facebook*, June 11.
<https://www.facebook.com/notes/%D7%94%D7%9E%D7%90%D7%91%D7%A7-%D7%9C%D7%94%D7%95%D7%A8%D7%93%D7%AA-%D7%94%D7%A6%D7%A4%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%AA-%D7%91%D7%9B%D7%99%D7%AA%D7%95%D7%AA/%D7%9E%D7%98%D7%A8%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%9E%D7%90%D7%91%D7%A7/1421328304818546>.
- Sardines. 2014c. "On the Struggle." *Facebook*, June 9.
<https://www.facebook.com/notes/%D7%94%D7%9E%D7%90%D7%91%D7%A7-%D7%9C%D7%94%D7%95%D7%A8%D7%93%D7%AA-%D7%94%D7%A6%D7%A4%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%AA-%D7%91%D7%9B%D7%99%D7%AA%D7%95%D7%AA/%D7%A2%D7%98%D7%A8%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%9E%D7%90%D7%91%D7%A7/1421328304818546>.

- 7%9C-
%D7%94%D7%9E%D7%90%D7%91%D7%A7/1420302301587813.
- Savage, M., F. Devine, N. Cunningham, M. Taylor, Y. Li, J. Hjellbrekke, B. Le Roux, S. Friedman, and A. Miles. 2013. "A New Model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment." *Sociology* 47 (2): 219–250.
- Strollers. 2011a. "Dear Organizer of Marches in Various Cities." *Facebook*, July 27. <https://www.facebook.com/agalotrishmi/posts/142577382490348>.
- Strollers. 2011b. "These Are Our Demands." *Facebook*, July 31. <https://www.facebook.com/agalotrishmi/photos/a.144164198998333.36129.142150245866395/144164202331666/?type=3>.
- Strollers. 2011c. "In This Protest We Found Ourselves a Voice." *Facebook*, August 13. <https://www.facebook.com/agalotrishmi/posts/258059524221589>.
- Strollers. n.d. "About." *Facebook*, n.d. <https://www.facebook.com/agalotrishmi/about/>
- Swirski, S., and E. Konor-Attias. 2001. *Israel: A Social Report 2001*. Tel Aviv: Adva Center. Accessed March 11 2017. <http://adva.org/wp-content/uploads/2014/09/socialreport2001english.pdf>.
- Tigges, L. M., I. Browne, and G. P. Green. 1998. "Social Isolation of the Urban Poor." *The Sociological Quarterly* 39 (1): 53-77.
- Titscher, S., M. Meyer, R. Wodak, and E. Vetter. 2000. "Two Approaches to Critical Discourse Analysis." In *Methods of Text and Discourse Analysis*,

-
- edited by S. Titscher, M. Meyer, R. Wodak, and E. Vetter, 144–170.
London: Sage.
- Tufekci, Z. 2016. "As the Pirates Become CEOs: The Closing of the Open Internet." *Daedalus* 145 (1): 65–78.
- Tufekci, Z. 2017. *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. New Haven: Yale University Press.
- Valenzuela, S. 2013. "Unpacking the Use of Social Media for Protest Behavior the Roles of Information, Opinion Expression, and Activism." *American Behavioral Scientist* 57 (7): 920–942.
- Van Dijk, T. A. 1993. "Principles of Discourse Analysis." *Discourse and Society* 4 (2): 249-283.
- Vatikiotis, P., and Z. F. Yörük. 2016. "Gezi Movement and the Networked Public Sphere: A Comparative Analysis in Global Context." *Social Media+ Society* 2 (3): 1–12.
- Verba, S., K. L. Schlozman, and H. E. Brady. 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Vincent, C. 1996. "Parent Empowerment? Collective Action and Inaction in Education." *Oxford Review of Education* 22 (4): 465–482.
- Vraga, E. K., L. Bode, A. B. Smithson, & S. Troller-Renfree. 2016. "Blurred Lines: Defining Social, News, and Political Posts on Facebook." *Journal of Information Technology & Politics* 13 (3): 272-294.
- Vurgan, Y. 2011. *Privately Funded Specialized Programs in the Public Education System*. Jerusalem: The Knesset (Hebrew).

-
- Warren, A. M., A. Sulaiman, and N. I. Jaafar. 2014. "Social Media Effects on Fostering Online Civic Engagement and Building Citizen Trust and Trust in Institutions." *Government Information Quarterly* 31 (2): 291-301.
- Yemini, M., R. Ramot, and N. Sagie. 2016. "Parental "Intrapreneurship" in Action: Theoretical Elaboration through the Israeli Case Study." *Educational Review* 68 (2): 239–255.
- Yonah, Y., Y. Dahan, and D. Markovich. 2008. "Neo-Liberal Reforms in Israel's Education System: The Dialectics of the State." *International Studies in Sociology of Education* 18 (3–4): 199–217.
- Zuckerman, E. 2014. "New Media, New Civics?" *Policy and Internet* 6 (2): 151–168.